

Невідворотне зло

(від автора)

У Чикаго наприкінці ХІХ століття серед промислових димів і трамвайного передзвону жили двоє чоловіків: обидва показні, синьоокі й надзвичайно вдатні до справи, яку обрали. Кожен із цих двох утілював частину тієї динаміки, яка несла Америку на всіх парах у ХХ століття. Один із них — архітектор, який збудував чимало з найважливіших споруд Америки, серед яких хмарочос «Праска» в Нью-Йорку й головний вокзал у Вашингтоні; а другий був убивцею, одним із найбільш активних за всю історію, провісником одного з американських архетипів — міського серійного вбивці. Хоча ці двоє людей ніколи не зустрічалися, принаймні не були знайомі, їхні долі об'єднала одна особлива, чарівна подія, про яку сьогодні майже не згадують, але свого часу її вплив на країну був визнаний майже так само потужним, як Громадянська війна.

На подальших сторінках я розповім вам історію цих людей, але мушу одразу застерегти: хоч якими химерними й моторошними можуть здатися читачеві деякі з описаних подій, але цей твір не є художнім і не містить вимислу. Усі цитати, наведені в лапках, походять із листів, спогадів чи іншого письмового документа.

Дія відбувається здебільшого в Чикаго, але прошу в читачів пробачення за випадкові виходи за кордони штату, наприклад тоді, коли цілеспрямований, хоча й обтяжений власним горем детектив Геер заходить в останній страшний підвал. Також перепрошую за відступи, що подекуди трапляються, коли того вимагає оповідь, як-от екскурси щодо тогочасного опізнання тіл чи правильного використання герані «Чорний принц» у ландшафті, розробленому Олмстедом.

Поза кров'ю, багнюкою і димами — ця книжка про скороминушість життя і про те, чому одні люди обирають присвятити свій нетривалий земний час здійсненню неможливого, а другі — майже промислового виробництва горя. Врешті-решт, це — історія невідвратної боротьби добра і зла, світла й темряви, Білого та Чорного міста.

Ерік Ларсон
Сіетл

Не треба дрібних планів:
у них немає тих чарів,
які здатні сколихнути людське серце.

*Деніел Х. Бьорнем,
директор робіт зі створення
Всесвітньої «Колумбівської» виставки 1893 року*

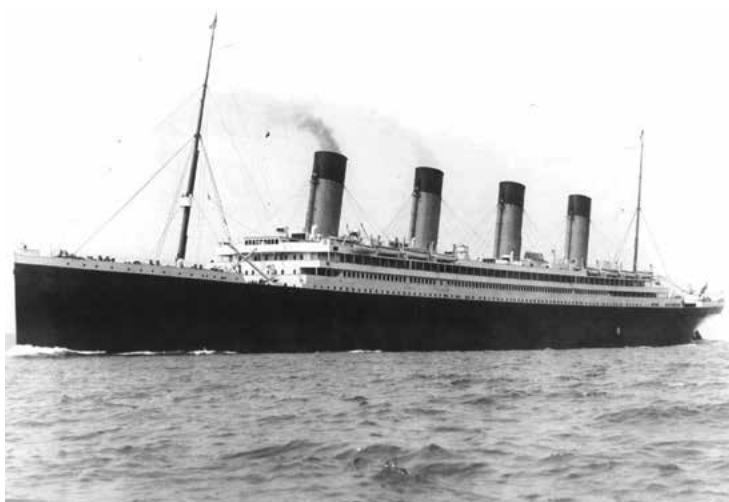
Я народився з дияволом усередині.
Я не міг нічим зарадити тому,
що вродився вбивцею, так само як поет
не може стримати натхнення до пісень.

*Д-р Г. Г. Голмс,
зізнання 1896 року*

Пролог

На борту «Олімпіка»

1912 рік

Лайнер «Олімпік» під час морських випробувань

На борту «Олімпіка»

Це відбувалося 14 квітня 1912 року, в сумний день для історії мореплавства, але, звичайно, чоловік у каюті-люкс номер 63—65 на навісній палубі С, ще про це не знав. Проте він точно знав, що в нього розболілася нога, ще гірше, ніж він очікував. Цей чоловік мав 65 років, був великий і розповнілий. Волосся посивіло, вуса майже побіліли, але очі були все одно сині-сині, і від близькості моря їхня синява стала ще яскравішою. Через хвору ногу він був змушений відкласти плавання, і тепер вона ще й не давала йому вийти з розкішної каюти, у той час як решта пасажирів першого класу, у тому числі його дружина, робили все, що забажають, а саме досліджували більш екзотичні куточки судна. Чоловікові був до душі гігантський масштаб судна, так само як подобалися пульманівські вагони й величезні каміни, тільки-от нога робила цю втіху значно помірнішою. Він визнавав, що ця системна недуга розвинулася в нього внаслідок необмеженої вірності вишуканим винам, стравам і сигарам. Біль щодня нагадував чоловікові, що його земний час добігає кінця. Допіру перед відплиттям він сказав своєму другові:

— Збільшення людського віку мене не цікавить, коли людина вже зробила свою справу, і зробила її вдало.

Чоловіка цього звали Деніел Хадсон Бьорнем, і на сьогодні це ім'я знає весь світ. То був архітектор, який зробив свою справу вдало в Чикаго, Нью-Йорку, Вашингтоні, Сан-Франциско, Манілі та багатьох інших містах. Із дружиною Маргарет, а також їхньою дочкою та її чоловіком він вирушив у великий круїз, котрий мав тривати до самого кінця літа. Бьорнем обрав саме це судно — трансатлантичний лайнер «Олімпік» компанії «White Star Line», — бо воно було нове, розкішне й велике. На той момент, коли він замовляв квитки на «Олімпік», цей корабель був найбільшим із тих, які здійснювали регулярні рейси, проте лише за три дні до початку його першого плавання рекорд розміру побилло інше судно — трохи більший близнюк «Олімпіка». На тому близнюку, було відомо Бьорнему, плив один із його найближчих друзів — художник Френсіс Міллет — тим самим океаном, тільки в протилежний бік.

Коли останні промені дня зазирали в каюту Бьорнемів, вони з дружиною Маргарет подалися у їдальню першого класу, розташовану палубою нижче. Щоб не мучити ногу на грандіозних сходах, подружжя скористалося ліфтом, але Деніел зробив це без особливого бажання: у нього викликали захват вигадливо викувані залізні балюстради та величезний купол зі скла й металу, який заповнює внутрішню частину судна природним світлом. Хвора нога дедалі більше обмежувала його здатність пересуватися. Лише за тиждень до цього він постав перед принизливою необхідністю їхати на інвалідному візку через Вашингтонський головний вокзал, який сам же і спроектував.

Бьорнеми повечеряли за своїм столиком у їдальні першого класу, потім повернулися до каюти, і тут без жодної особливої причини Бьорнем знову подумав про Френка

Міллета. Дослухавшись до цієї раптової думки, він вирішив передати Міллетові вітання через море потужним радіоапаратом Марконі¹, що стояв на борту «Олімпіка». Бьорнем викликав стюарда. Чоловік середнього віку в бездоганній білосніжній сорочці з накрохмаленим комірцем поніс його послання на три палуби вгору до радіорубки поряд із місцем для прогулянок команди. За кілька хвилин він повернувся, усе ще тримаючи лист у руках, і сказав Бьорнему, що радист відмовився прийняти це послання.

Бьорнем, дратівливий через біль у нозі, знову відправив стюарда нагору вимагати пояснень від радиста.

Бьорнем дуже часто думав про Міллета і про ту подію, яка звала їх, — всесвітній ярмарок у Чикаго в 1893 році. Міллет був одним із найближчих соратників Бьорнема в довгій, непростій справі будівництва ярмарку — і гіркій, і солодкій водночас.

Офіційно ярмарок називався Всесвітньою «Колумбівською» виставкою. Офіційним приводом для нього стала чотирьохста річниця відкриття Колумбом Америки, але волею Бьорнема — головного будівничого експозиції, вона перетворилася на чарівне Біле місто, що прославилося на весь світ.

Виставка тривала півроку, але за цей час контролери на вході нарахували 27,5 млн відвідувань, при тому що населення Сполучених Штатів на той час становило 65 мільйонів осіб. Рекордом виставки було понад

¹ Гульєльмо Марконі (1874—1937) — італійський учений і винахідник, «батько радіо», Нобелівський лауреат у галузі фізики (1909) за роботи з бездротової телеграфії.

700 000 відвідувачів за один день. Проте сам факт того, що виставка відбулася, був майже дивом. Будуючи її, Бьорнем зіткнувся з незліченними перешкодами, кожна з яких могла б — та й *мала б* — зарубати весь задум задовго до дня відкриття. Разом зі своїми архітекторами Деніел вичаклував ціле місто мрії, велич і краса якого перевершила найсміливіші ідеї кожного з них зокрема. Відвідувачі виряджались в найкраще й робили найурочистіші обличчя — неначе заходили до великого собору. Дехто не стримував сліз, зворушений такою красою. Вони куштували нову закуску з кукурудзи «Cracker Jack»¹ і новий продукт до сніданку «Shredded Wheat»². На територію ярмарку привезли цілі села з Єгипту, Алжиру, Дагомеї та інших далеких країв разом із мешканцями. Тільки на Каїрській вулиці було зайнято двісті єгиптян і стояло двадцять п'ять відповідних будівель, серед них і театр на півтори тисячі місць, котрий показав Америці нове, скандальне видовище.

Усе на тому ярмарку було екзотичне, ба навіть не-осяжне.

Ярмарок був розташований на площі понад 2,5 квадратних кілометрів і містив понад 200 будівель. Один виставковий зал мав такі розміри, що в ньому могли б розміститися Капітолій США, піраміда Хеопса, Вінчестерський собор, Медісон-сквер-гарден³ і лондонський собор Святого Павла одночасно. Один з об'єктів, який спочатку відмовлялися будувати з огляду на «монструозність», став емблемою ярмарку, настільки великою і при-

¹ Поп-корн у карамелі.

² Сухий сніданок із подрібненого суцільного зерна пшениці з висівками.

³ Концертно-спортивний комплекс у Нью-Йорку.

голомшливою, що моментально затьмарив славу вежі Александра Ейфеля, котра так ранила самолюбство американців. Ніколи до того стільки яскравих історичних фігур — як-от Буффало Білл¹, Теодор Драйзер, Сьюзен Б. Ентоні², Джейн Аддамс³, Кларенс Дарроу⁴, Джордж Вестінгаус⁵, Томас Едісон, Генрі Адамс⁶, Ерцгерцог Франц Фердинанд, Нікола Тесла, Ігнацій Падеревський⁷, Філіп Армор⁸ і Маршалл Філд⁹ — не збиралися на одній території водночас. Річард Гардінг Девіс назвав виставку «найвизначнішою подією в історії країни від часів Громадянської війни».

Немає жодних сумнівів, що того літа на всесвітньому ярмарку творилися чудеса. Але й темрява зачепила крилом цю дивовижну подію. Десятки робітників загинули або дістали каліцтва під час будівництва цієї мрії, прирікши свої сім'ї на злидні. Ще п'ятнадцять людей загинуло під час пожежі, і убивця перетворив церемонію

¹ Справжнє ім'я — Вільям Фредерік Коді, американський військовий, мисливець на бізонів і шоумен.

² Американська громадська діячка, виступала за скасування рабства і надання виборчих прав жінкам.

³ Громадська діячка, активістка суфражистського руху в США. Заснувала в чиказьких нетрях реформаторську громаду «Галл-гаус», котра стала центром освіти та благодійництва в тому районі.

⁴ Один із найвідоміших американських юристів.

⁵ Американський промисловець, інженер і підприємець, засновник компанії «Westinghouse Electric».

⁶ Видатний американський історик, письменник та інтелектуал.

⁷ Видатний польський піаніст, диригент, композитор, політик і державний діяч.

⁸ Американський підприємець і винахідник, який заснував у Чикаго м'ясопереробну фірму.

⁹ Чиказький підприємець, засновник великої мережі крамниць «Marshall Field & Co», яка проіснувала до 2006 року.

закриття події, котра мала б стати святом століття, на великий похорон. Траплялися й страшніші речі, хоча вони спливали на поверхню не одразу. Серед прекрасних творінь Бьорнема походжав убивця. Молоді жінки, які приїжджали до Чикаго подивитися на ярмарок і почати нове самостійне життя, зникали, причому востаннє їх бачили в будівлі, що належала вбивці, — вона займала цілий квартал і являла собою пародію на все, що миле серцю архітектора. Лише після виставки Бьорнем і його колеги дізналися про тривожні листи з описами зниклих дочок, котрі приїхали до великого міста й безслідно зникли.

Преса писала, що, ймовірно, десятки відвідувачів виставки зникли саме в цій будівлі.

Навіть загартовані члени клубу «Вайтчейпел», названого за районом Лондона, де діяв Джек-Різнюк, були вражені, дізнавшись, що саме детективи, врешті, знайшли в тому будинку, — і самим фактом, що настільки страшна людина змогла так довго приховувати свої злочинства.

Якщо спробувати пояснити ситуацію раціонально, то провину можна було б покласти на ті зміни, що стрясали Чикаго в той час. Серед такої метушні цілком зрозуміло, що молодому та красивому лікареві чорні справи сходили з рук.

Із часом, однак, навіть зовсім не містично налаштовані люди стали дивитися на ці події у менш раціональному ключі.

Він називав себе втіленням диявола і стверджував, що навіть його фізична сутність почала змінюватися. Із тими, хто передав убивцю в руки закону, коїлися доволі дивні речі, так що слова злочинця навіть почали скидатися на правду.

Для містиків же сама тільки смерть старшини присяжних уже була вагомим доказом.

У Бьорнема боліла нога. Палуба гула. У кожній точці судна відчувалося, як від сили двадцяти дев'яти котлів «Олімпіка» двигтять увесь корпус. Це було постійне явище, котре нагадувало пасажирові чи в каюті, чи в їдальні, чи в кімнаті для паління: незважаючи на те, скільки зусиль було докладено, аби ці кімнати здавалися вихопленими з Версалю чи палацу в стилі короля Якова, ви на борту корабля, котрий пливе неймовірно блакитними океанськими обширами.

Бьорнем і Міллет були тими нечисленними будівничими ярмарку, які дожили до цього дня. Так багато їхніх колег уже померло. Олмстед і Кодмен. Мак-Кім. Гант. Етвуд — за загадкових обставин. І оця найперша втрата, до якої Бьорнемові й досі важко звикнути.

Незабаром не залишиться жодного свідка, і ярмарок припинить своє існування як живий спогад у будь-чийй голові.

Хто ще залишився з-поміж ключових осіб, крім Міллета і його самого? Тільки Луїс Саллівен — озлоблений, ображений знавець з перегаром у віддиху, який, проте, не гребував заходити до кабінету Бьорнема, щоб позичити грошей чи продати якусь свою картину або начерк.

Френк Міллет принаймні досі був міцний, здоровий і сповнений приземленого доброго гумору, який так підтримував усіх довгими безсонними ночами, коли ярмарок проектувався й будувався.

Повернувся стюард. Погляд у нього став зовсім інший, стурбований. Він вибачився. Повідомлення відправити не вдалося, але в нього хоча б є пояснення. Судно, на якому перебуває Міллет, потрапило в аварію. Власне,

промовив він, «Олімпік» зараз на всіх парах тримає курс на північ, іде на допомогу: за наказом на судно потрібно взяти потерпілих пасажирів і подбати про них. Більше нічого стюардові не сказали.

Бьорнем поворухнув ногою, скривився від болю і став чекати новин. Він плекав надію, що, коли «Олімпік» прибуде на місце події, там знайдеться Міллет і розповість йому про свою неймовірну морську пригоду. У тиші власної каюти Бьорнем розгорнув щоденник.

Цієї ночі ярмарок постав перед його очима особливо виразно.

Частина I

Застигла музика

(Чикаго, 1890—1891)

Чикаго, приблизно 1889 рік

Чорне місто

Про те, як легко було зникнути.

Щодня тисячі потягів прибували й відбували з Чикаго. Багато з цих поїздів привозили незаміжніх молоденьких дівчат, які ще ніколи в житті не бачили міста, але сподівалися, що найбільше й найсуворіше з них стане їхнім домом. Джейн Аддамс, міська реформаторка, засновниця чиказького «Галл-гаусу»¹, писала: «Ще ніколи за весь час існування цивілізації стільки юних дівчат раптово не отримували свободи вийти з-під захисного батьківського даху на вулиці міста й заходити під чужий дах без супроводу». Ці жінки шукали роботу друкарок, стенографісток, швачок і ткаць. Брали їх на роботу здебільшого порядні громадяни, налаштовані на якісну та прибуткову працю. Але не завжди. 30 березня 1890 року службовець Першого національного банку розмістив у рубриці «Шукаємо працівників» газети «Chicago Tribune» попередження для стенографісток: «Ми глибоко переконані, що жоден чесний і порядний діловий чоловік при своєму глузді не даватиме

¹ Соціальний центр із дитячими яслами, бібліотекою, спортзалом, палітурною майстернею, художньою студією, житлом для молодих робітниць тощо. Спочатку Джейн Аддамс відкрила такий центр у Чикаго, згодом подібні з'явилися в інших містах США, і 1920 р. налічувалося 500 таких будинків.

оголошень, що шукає стенографістку біляву, привабливу, без родичів у місті, чи вимагатиме прислати фотокартку. Усі подібні вимоги вирізняються крайньою вульгарністю, і ми вважаємо, що для будь-якої дами небезпечно відгукуватися на такі негідні оголошення».

Жінки ходили на роботу пішки вулицями повз бари, гральні заклади й борделі. Порок процвітав, його офіційно терпіли. «Вітальні та спальні чесних людей були (і зараз є) доволі нудним місцем, — писав Бен Гект у пізні роки свого життя, намагаючись пояснити цю тривку рису старого Чикаго. — По-своєму було навіть приємно усвідомлювати, що за їхніми вікнами, дихаючи сірчаним димом, скрадається диявол». Макс Вебер уподібнив місто до «людини зі знятою шкірою» — і це порівняння виявилось моторошно влучним.

Безвісна смерть не була рідкістю й могла спіткати людину рано. Кожен із тисяч потягів, що прибували й відбували з міста, рухався на рівні землі. Зробивши крок із бордюру, можна було потрапити під паровоз «Chicago Limited». Щодня на міських залізничних переїздах гинуло в середньому двоє людей, часто від жахливих травм. Пішоходи, бувало, знаходили відрізані голови. Були й інші небезпеки. Трамваї падали з розвідних мостів. Кінь міг понести й потягти за собою екіпаж просто в натовп людей. Пожежі щодня забирали з десятків життів. Описуючи жертв пожежі, газетярі полюбили використовувати слово «спеклися». У місті ходили дифтерія, тиф, холера, грип. І вбивства також були. У ті часи, коли відбувалася виставка, по всій країні різко збільшилася частота вбивств, але особливо помітним це було в Чикаго, де виявилось, що поліції бракує людей і вміння, щоб упоратися з такими обсягами карних справ. Протягом першого півріччя 1892 року в місті сталося майже вісімсот насильницьких смертей. Четверо людей на день! Головним чином убивали за обставин прозаїчних: пограбування, побутові сварки, ревності. Чоловік міг застрелити жінку, жінка —

чоловіка, діти — одне одного випадково. Це все було цілком зрозуміло. Убивств, подібних до тих, що сталися в лондонському Вайтчейпелі, не було. П'ять убивств, скоєних Джеком-Різником у період його активності 1888 року, не мали жодного пояснення і полонили увагу читачів по всіх Сполучених Штатах: обивателі не вірили, що подібне може трапитися в їхніх рідних американських містечках.

Але все змінювалося. Межа між моральним і порочним, здавалося, всюди розмивалась. Елізабет Кейді Стентон виступала за розлучення. Кларенс Дарроу — за вільне кохання. Молода жінка на прізвище Борден убила власних батьків.

А в Чикаго молодий красень-лікар зійшов із потяга з валізкою хірурга в руках. Він вступив у світ, сповнений гуркоту, диму, пари, виразних запахів забитої худоби. Йому це місце припало до душі.

Пізніше стали надходити листи: від Сіграндів, Вільямсів, Смайтів і незліченних інших, — адресовані до химерного похмурого замку на розі Шістдесят третьої стрит і Воллестрит. Рідні намагалися розшукати дочок і онуків.

Зникнути було легко, просто було й удати незнання, і дуже нескладно в цих димах і гуркоті приховати чорну справу, яка вже пустила коріння.

Таким був Чикаго напередодні найбільшого ярмарку в історії країни.

«Неприємності тільки починаються»

У понеділок вранці 24 лютого 1890 року дві тисячі людей зібралися на хіднику та проїжджій частині вулиці під вікнами редакції «Chicago Tribune»; водночас подібні юрби збиралися коло решти двадцяти восьми редакцій чиказьких щоденних газет, а також у вестибюлях готелів, у барах і конторах «Western Union» і Поштово-телеграфної компанії.

Серед тих, хто зібрався біля редакції «Tribune», були ділки, дрібні конторські службовці, мандрівні торгівці, стенографістки, поліцейські та як мінімум один перукар. Хлопчики-посильні стояли теж, готові чимдуж побігти повідомляти важливі новини. Було холодно. У провулках стояв дим, і в такій атмосфері ледве було видно на кілька кварталів. Час від часу поліція розчищала шлях, аби міг проїхати черговий яскраво-жовтий трамвай. Підводи з гуртовими партіями товарів торохкотіли бруківкою, їх везли велетенські коні, видихаючи пару в довколишній туман.

Час минав у чеканні, повітря просто наелектризувалося. Адже Чикаго — горде місто. На кожній його вулиці, у кожному куточку люди вдивлялися в обличчя продавців, візників, офіціантів і посильних, намагаючись визначити, чи вже відома новина, чи добра вона, чи погана. Поки що рік був вдалий. Населення Чикаго вперше досягло мільйона, і місто посіло друге місце в країні після Нью-Йорка, хоча роздратовані філадельфійці, чиє місто раніше було другим, поквапилися зауважити, що чиказці схитрували (саме вчасно перед переписом, що робиться раз на десять років) і в 1890 році приєднали до міста великі території. Чиказці на таку шпильку лише знизували плечима. Усе одно місто велике. Сьогоднішній же успіх мав нарешті розвіяти східний стереотип, що Чикаго — просто жадібна провінція, відома лише забоєм свиней, а невдача стала б таким пониженням, від якого місто отямилося б нескоро, з огляду на те, як його верхівка нахвалялася, що воно має перемогти. Саме отакі вихваляння, а не постійний південно-східний бриз надихнули нью-йоркського редактора Чарльза Андерсона Дейну назвати Чикаго «вітряним містом».

У своїх кабінетах на верхньому поверсі будинку «Рукері»¹ сорокатрирічний Деніел Бьорнем і його партнер

¹ Назву можна перекласти як «гніздо граків».

Джон Рут, котрому щойно виповнилося сорок, відчували напругу особливо гостро. Вони брали участь у таємних переговорах, домовилися про певні речі й навіть провели польове дослідження замських територій. Це були провідні архітектори Чикаго. Вони першими зводили висотні будівлі та спроектували перший у країні будинок, який міг називатися хмарочосом; здавалося, з кожним роком у світі з'являється нова найвища будівля. Коли вони переїхали до «Рукері» на розі вулиць Ла Салль і Адамса, розкішної світлої будівлі, спроектованої самим Руттом, їм відкривався такий краєвид на місто й озеро, яких раніше не бачив ніхто, крім будівельників. Проте вони знали, що сьогоднішня подія затьмарить усі їхні попередні досягнення.

Новина прийде телеграфом із Вашингтона. «Tribune» отримає її від одного з власних репортерів. Редактори, коректори та складальники формуватимуть «додаткові» випуски, а кочегари підкидатимуть вугілля лопатами в топку парових пресів. Один зі співробітників приліплюватиме кожен свіжий бюлетень до вікна, щоб перехожі могли прочитати.

Невдовзі після четвертої години, стандартного часу прибуття потяга, до «Tribune» прийшло перше телеграфне повідомлення.

Навіть Бьорнем не міг точно сказати, хто перший висунув цю пропозицію. Складалося враження, що ідея дозріла в кількох розумах одночасно, спочатку йшлося просто про відзначення чотирьохсотріччя відкриття Америки Колумбом — про те, щоб провести всесвітній ярмарок з такої нагоди. Спочатку ця ідея не набрала великої сили. У гонитві за багатством і владою, розпочатій наприкінці Громадянської війни, Америка, здавалося, не була особливо зацікавлена у відзначенні подій далекого минулого. Проте 1889 року французи зробили те, що вразило весь світ.

У Парижі на Марсовому полі Франція відкрила «Exposition Universelle» — всесвітню виставку-ярмарок, настільки масштабний, розкішний та екзотичний, що гості, відвідавши його, залишалися переконаними, що перевершити його неможливо. У серці виставки стояла залізна вежа, яка здіймалася в небо на понад триста метрів — вище за будь-що, збудоване людьми на землі. Вежа не лише принесла своєму архітекторові Александру Гюставу Ейфелю вічну славу, але й наочно довела, що Франція готова потіснити США з першого місця в підкоренні заліза і сталі, незважаючи на Бруклінський міст, славнозвісну залізничну «Підкову» в штаті Пенсільванія та інші безсумнівно видатні досягнення американських інженерів.

І в такому стані речей Сполучені Штати були самі винні. У Парижі Америка лише так-сяк спробувала похизуватися своїми мистецькими, промисловими й науковими талантами. «Нас вважатимуть одним із народів, яким байдуже, який вигляд вони мають», — писав паризький кореспондент «Chicago Tribune» 13 травня 1889 року. Інші країни, писав він, виставили гідні й стильні експонати, тоді як американські учасники ярмарку наставили мішанину павільйончиків і кіосків без жодного мистецького ладу чи єдиного плану. «Результатом, на жаль, було безладне нагромадження крамничок, будочок і базарів, часто самих по собі неприємних та ще й недоладно поєднаних». Натомість Франція зробила все можливе, щоб прославитися в очах усіх і кожного. «Інші країни тут — не конкуренти, — писав кореспондент, — вони є просто тлом для французів, і вбогість їхніх експозицій підкреслює повноту, багатство та блиск Франції, немов так і було задумано від початку».

Навіть Ейфелева вежа, щодо якої американці радо робили прогнози, що це страховище навіки спаплюжить милий паризький краєвид, виявилася несподівано стрункою, звужуючись догори від широкої основи, немов слід

від ракети. З таким приниженням американці не бажали миритися. Гордість країни та зростання її могутності й міжнародного статусу підносили патріотизм до нових висот. Сполучені Штати потребували можливості перевершити французів, а надто «переейфелити Ейфеля». Раптово ідея провести в себе грандіозний ярмарок на честь Колумбового відкриття захопила всіх.

Спочатку більшість американців були переконані, що коли вже десь треба проводити виставку на честь першопочатку американського народу, то робити це слід у Вашингтоні, столиці держави. З цим погоджувалася навіть редакція чиказької газети. Але в ході формування цієї думки інші міста почали вбачати в події жаданий приз, а особливо жаданий через ту велич, яку та подія принесе. Усім захотілося зробити своє місто магнітом, адже місцева честь за тих часів була на наступному місці після честі кровної. Раптом провести ярмарок захотіли Нью-Йорк і Сент-Луїс. Вашингтон обґрунтовував свою кандидатуру тим, що він є урядовим центром, а Нью-Йорк — тим, що він є центром усього на світі. Яку думку мав щодо цього Сент-Луїс, усім було байдуже, хоча і в нього були на цей предмет певні аргументи.

Ніде громадянська гордість не була настільки потужною силою, як у Чикаго, де люди вели мову про «дух Чикаго» як про щось відчутне і пишалися швидкістю, з якою місто відбудувалося після великої пожежі 1871 року. Місто не просто було відновлене; воно стало передовим місцем у сфері торгівлі, промисловості й архітектури. Проте все багатство не могло похитнути поширений стереотип, що Чикаго — місто другорядне, в якому свинячу тушу цінують вище, ніж Бетховена. Нью-Йорк був культурною столицею країни, містом витончено-світським, і його еліта й газетярі ніколи не давали жителям Чикаго про це забути. Виставка, влаштована як слід — тобто ще краще, ніж у Парижі, — могла б розвіяти такі уявлення раз і назавжди.

Редактори чиказьких щоденних газет, побачивши, що до конкурсу долучився Нью-Йорк, почали ставити питання: а чому не Чикаго? «Tribune» попереджала, що «Нью-йоркські шуліки, грифи, стерв'ятники та всіякі інші нечисто-плотні створіння, як повзучі, так і летючі, намагаються добутися права на проведення виставки».

29 червня 1889 року мер Чикаго ДеВітт К. Кріджір оголосив присуд громадянського комітету в складі 250 найвидатніших жителів міста. Комітет зібрався і виніс резолюцію, яка закінчувалася такими словами: «Ті, хто допомагав розбудовувати Чикаго, бажають, щоб ярмарок було проведено, і, з огляду на справедливість і обґрунтованість цього бажання, мають намір його провести».

Проте останнє слово мало бути за Конгресом, і тепер настав час вирішального голосування.

Працівник «Tribune» підійшов до вікна та приліпив на шибку перший бюлетень.

У першому голосуванні Чикаго опинився попереду з великим відривом: 115 голосів проти 72 за Нью-Йорк. Далі йшов Сент-Луїс, а за ним — Вашингтон. Один конгресмен узагалі був проти проведення ярмарку й усім на зло проголосував за перевал Камберленд¹. Коли юрба під вікнами редакції побачила, що Чикаго обійшов Нью-Йорк на 43 голоси, то вибухнула криками «ура», свистом і оплесками. Але водночас усі розуміли, що Чикаго ще потрібно 38 голосів, щоб отримати просту більшість для здобуття права на проведення ярмарку.

¹ Перевал у Камберлендських горах, на межі штатів Вірджинія, Теннессі й Кентуккі. Висота 510 м. Стратегічно важливе місце для європейських переселенців, які прибули до Америки й рухалися на захід. Спочатку на перевалі прорубали дорогу в XVIII ст., згодом проклали й залізницю. Важливу роль це місце відіграло й під час Громадянської війни.

Знову голосування. Світло дня послабшало, зробилось рідким, як пісна юшка. Хідники заповнилися людьми, які поверталися з роботи. Друкарки — жінки, які працювали на новітніх ділових машинах — натовпами виходили з «Рукері», «Монтоку» та інших хмарочосів, вбрані під пальтани в незмінні білі блузки й довгі чорні спідниці, котрі так гарно поєднувалися з клавішами їхніх «ремінгтонів». Візники ляялися і притримували коней. Понад юрбою квапливо йшов ліхтарник, засвічуючи газові пальники на кованих стовпах. Зненацька все набуло кольорів: жовті трамваї, раптова синя пляма сумки хлопчини, який біжить кудись із повною торбою телеграм, розносячи адресатам радість і горе; візники засвічують ліхтарі ззаду своїх екіпажів; біля капелюшної крамниці по другий бік вулиці сидить великий позолочений лев. Угорі, на багатоповерхових будівлях, загоряються газові ріжки й електричне світло, прикрашають темряву нічними квітами.

І знову до вікна редакції підходить працівник, вивішуючи результат уже п'ятого голосування. «Юрбу охопив сумний настрій, тяжкий і холодний», — писав журналіст. На користь Нью-Йорка додалося п'ятнадцять голосів, а на користь Чикаго — тільки шість. Розрив між містами скорочувався. Отой самий перукар у натовпі зауважив до всіх, хто стояв поруч: голоси для Нью-Йорка, напевне, додалися від тих, хто перед тим голосував за Сент-Луїс. Почувши таке одкровення, лейтенант Александер Росс заявив: «Панове, я готовий стверджувати, що будь-хто із Сент-Луїса пограбував би церкву!» Інший чоловік вигукнув: «Чи отруїв би песика своєї дружини!» Останній закид зустріли вигуками згоди й підтримки.

У Вашингтоні група підтримки Нью-Йорка, у тому числі Чонсі Деп'ю, президент Центральної залізниці в Нью-Йорку й один із найвидатніших тогочасних промовців, відчула, що вітер змінюється, і попросила перерви

до наступного дня. Почувши про це, юрба під вікнами «Тribune» невдоволено загула й зашипіла, правильно зрозумівши цей крок як спробу виграти час, щоб сформувавши численніше лобі.

Цій пропозиції ходу не дали, але Палата представників проголосувала за коротку перерву. Натовп залишився стояти.

Після сьомого голосування Чикаго бракувало лише одного голосу, щоб отримати більшість. Нью-Йорк, фактично, програв. На вулиці стало тихо. Візники зупинили екіпажі. Поліція не зважала на рекордно довгу вервечку стоячих трамваїв, що розтяглася зліва і справа від того місця величезною кадмієвою лінією. Пасажири повиходили й теж стежили за вікном «Тribune», чекаючи нових повідомлень. Під тротуаром телеграфні кабелі гули на мінорній ноті напруженого чекання, яке ніяк не розсіювалося.

Невдовзі у вікні «Тribune» з'явився інший чоловік. Молодий, високий, стрункий, із чорною бородою. Він без жодного виразу зміряв поглядом юрбу. В одній руці в нього була банка з клеєм, а в другій — аркуш бюлетеня. Чоловік трохи почекав. Поклав аркуш на стіл, так, що тексту нікому не було видно, але кожен із тих, хто чекав надворі, бачив, як рухаються його плечі. Бородань неквапом відкрив банку. У його обличчі було щось похмуре, немовби він зазирає у труну. Чоловік методично намазав аркуш клеєм. Перш ніж він підняв повідомлення до вікна, минуло доволі багато часу.

Обличчя молодика залишалося непроникним. Він приклеїв на скло бюлетень.

Бьорнем чекав. Вікна його кабінету виходили на південь, так само й вікна Рута: це сповнювало їхню потребу в природному світлі — цієї розкоші бракувало в усьому Чикаго, де газовим ріжкам, котрі досі були головним джерелом

штучного освітлення, непросто було пробити постійну задимлену сутінь над містом. Електричні лампочки, які часто поєднувалися в приміщеннях із газовим освітленням, тільки починали з'являтися в найновіших будівлях, але в певному розумінні ще й додавали темряви, бо потребували генераторів у підвалі, а генератори були парові й працювали на вугіллі. Коли сутеніло, газові ліхтарі на вулиці й на будинках забарвлювали дим у тьмяно-жовтий колір. У кабінеті Бьорнема було чути лише шипіння газового освітлення.

Те, що він зараз сидить на цьому місці — чоловік такого високого професійного статусу в кабінеті високо над містом, — дуже здивувало й потішило б його покійного батька.

Деніел Хадсон Бьорнем народився в Гендерсоні, штат Нью-Йорк, 4 вересня 1846 року в родині, що жила за шведенборгіанськими принципами послуху, упокореності та служіння людям. 1855 року, коли Деніел мав дев'ять років, сім'я переїхала до Чикаго, де батько почав успішну справу з гуртової торгівлі ліками. Учнем Бьорнем був не блискучим: «Документація школи свідчить, що його середня успішність часто становила всього лише 55 %, — виявив один репортер, — і, здається, найвищим його досягненням стала середня успішність 81 %». Проте Деніел завжди мав відмінні оцінки з малювання та креслення. У вісімнадцять років батько відправив юнака на схід учитися з приватними викладачами, щоб він підготувався до вступу в Гарвард чи Єльський університет. Хлопець, як виявилось, хворобливо боявся іспитів. «Я пішов складати екзамени до Гарварду з двома людьми, готовими гірше за мене, — згадував він. — Ті двоє все легко склали, а я провалився: два чи три рази просидів весь іспит, не в змозі написати жодного слова». Те саме трапилося й під час вступних іспитів до Єльського університету. Обидва шановані заклади відмовилися від Бьорнема. Він ніколи цього не забуде.

Восени 1867 року двадцятиоднорічний Бьорнем повернувся до Чикаго. Він шукав роботи, яка йому вдаватиметься, і став креслярем в архітектурній фірмі «Лорінг і Дженні». Він знайшов своє покликання, писав він 1868 року, і сказав батькам, що хоче стати «найкращим архітектором у місті чи в країні». Однак наступного року молодий чоловік подався до Невади із друзями — вони хотіли спробувати щастя як золотошукачі. Із цього нічого не вийшло. Він балотувався до законодавчих зборів штату Невада, але й тут зазнав невдачі. Деніел повернувся до Чикаго без грошей, у вагоні для худоби, і пішов працювати в фірмі архітектора Л. Лоріна. Потім настав жовтень 1871 року: корова перекинула в хліву гасову лампу, колотнеча, сильний вітер... Велика пожежа знищила в Чикаго майже вісімнадцять тисяч будинків — і понад сто тисяч людей втратили домівку. Таке руйнування обіцяло непочатий край роботи для архітекторів міста. Але Бьорнем не долучився. Він став торгувати листовим склом — і прогорів. Спробував себе в ролі аптекаря — і кинув це заняття. «Є в нас, — писав він, — така родинна схильність: швидко втомлюватися від одноманітної справи...»

Батько Бьорнема, розгніваний і схвильований, 1872 року познайомив сина з архітектором Пітером Вайтом, котрий був у захваті від креслярського вміння Деніела й узяв його до себе креслярем. На той час молодикові було двадцять п'ять років. Йому подобався і Вайт, і робота, а особливо симпатичний йому був інший кресляр у фірмі — південець на ім'я Джон Веллборн Рут, молодший на чотири роки. Рут народився в Лампкіні (штат Джорджія) 10 січня 1850 року, він був музичним вундеркіндом: співати навчився раніше, ніж говорити. Під час Громадянської війни, коли горіла Атланта, батько контрабандою відправив його до Англії, в Ліверпуль, на конфедераційному судні, яке порушило блокаду. Рута зарахували були на навчання в Оксфорд, але

не встиг він вступити до цього університету, як скінчилася війна і батько покликав його додому в Америку. Тепер його домом став Нью-Йорк, і там Рут навчався цивільної інженерії в Нью-Йоркському університеті, а потім став креслярем при архітекторі, котрий пізніше спроектував собор Святого Патріка.

Бьорнему Рут одразу сподобався навіть суто зовнішньо — і біла шкіра, і мускулясті руки, і те, як він працює за креслярським столом. Вони подружилися, згодом завели спільну справу. Перший спільний прибуток вони записали за три місяці до того, як паніка 1873 року притисла національну економіку. Але тут уже Бьорнем не відступився від свого заняття. Рут якимось чином зміг підтримати його, не дати зірватися. У результаті нестачу було покрито, обставини склалися їм на руку. Партнери боролися за замовлення, тимчасово наймаючись до інших, відоміших фірм.

Одного дня 1874 року до кабінету друзів зайшов чоловік — і водномить змінив їхню долю раз і назавжди. Візитер був у чорному й мав цілком пересічний вигляд, але за ним була кров, смерть і шалені прибутки. Чоловік шукав Рута, але того не було в місті. Тож гість відрекомендувався Бьорнему — його ім'я було Джон Б. Шерман.

Уточнення були зайві. Директор гігантської скотобази «Union Stock Yards», Шерман керував кривою імперією, на яку працювало 25 000 чоловіків, жінок і дітей та де забивали чотирнадцять мільйонів тварин на рік. Прямо та опосередковано від бійні залежало життя п'ятої частини мешканців Чикаго.

Бьорнем сподобався Шерманові — сила, спокійний погляд синіх очей, упевненість у розмові. Шерман замовив фірмі будинок для себе на році Прейрі-авеню і Двадцять першої стрит — серед осель інших міських баронів, де час від часу можна було побачити тріо титанів у чорному:

Маршалл Філд, Джордж Пуллмен¹ і Філіп Армор. Рут накреслив будинок — триповерховий, із фронтоном і гостроверхим дахом, із червоної цегли, темно-жовтого пісковіку, синього граніту й чорного сланцю; Бьорнем удосконалив креслення і керував будівництвом. Якось Бьорнем стояв біля входу до будівлі, дивлячись на роботу, і тут до нього підійшов молодий чоловік із дещо зверхнім виразом обличчя і химерною, теж якоюсь зарозумілою, походою — ці ознаки були радше вродженими, ніж наслідком надто високої думки про себе — і відрекомендувався: Луїс Саллівен. Це ім'я нічого Бьорнему не сказало. Саллівенові було вісімнадцять, Бьорнему — двадцять вісім. Він по секрету признався Саллівенові, що самими будинками обмежуватися не збирається: «Я собі думаю, — сказав Деніел, — братися до великих справ, робити масштабні речі, працювати із солідними людьми, заснувати велику організацію, адже без організації такі справи робити неможливо».

Дочка Джона Шермана Маргарет також навідувалася на це будівництво. Вона була молода, гарненька, білява і вчашала туди під тим приводом, що навпроти мешкає її подруга Делла Отіс. Маргарет новий будинок дуже подобався, але ще дужче припав їй до серця архітектор, котрий настільки невимушено почувався серед пірамід каміння й дощок. За якийсь час Бьорнем зрозумів, що чого йдеться. Він зробив дівчині пропозицію. Вона погодилася; залицяння ішло легко. Аж тут раптово стався скандал. Старший брат Бьорнема, підробивши чеки, завдав серйозного удару батьковій аптечній справі. Деніел, не гаючись, пішов до батька Маргарет і попросив його розірвати зару-

¹ Джордж Пуллмен (1831—1897) — американський винахідник і промисловець, засновник вагонобудівної компанії «Пуллмен»; спальні вагони, виготовлені цією компанією, за традицією називаються пульманівськими.

чини, з огляду на те, що на тлі такого скандалу їм не годиться бути зарученими. Шерман відказав, що шанує чесність Бьорнема, але його прохання виконувати не став.

— Кожне стадо не без паршивої вівці, — заспокоїв його Шерман.

Згодом Шерман — жонатий чоловік — утече до Європи з дочкою друзів.

Бьорнем і Маргарет побралися 20 січня 1876 року. Шерман купив їм будинок на розі Сорок третьої стрит і Мічиган-авеню, біля озера, але головне — неподалік бійні. Йому хотілося, щоб зять жив близько. Бьорнем викликав у Шермана симпатію, шлюб він сприйняв позитивно, але все ж молодому архітекторові довіряв не до кінця. На думку тестя, Деніел забагато випивав.

Проте ці сумніви жодним чином не впливали на те, наскільки Шерман шанував архітектурний талант Бьорнема. Він замовляв йому й інші будівлі. Найбільшу довіру він виказав Бьорнему з Рутом, замовивши їм браму для «Union Stock Yards» — таку, щоб вона відображала значущість закладу, яка зростала щодень. Результатом стала Кам'яна брама: три арки лемонтського вапняку з мідним навершям, над середньою (без сумніву, ідея Рута) — вирізьблене погруддя улюбленого бугая Джона Шермана, котрого теж звали Шерман. Брама стала місцевою цікавинкою та орієнтиром і дожила й до XXI століття — коли відтоді, як остання свиня пішла у вічність, перетнувши величезний дерев'яний «Міст зітхань», минуло вже чимало часу.

Рут теж одружився з дочкою поважної фігури зі скотобази, але йому менше поталанило в особистому житті. Він спроектував будинок для Джона Вокера, президента підприємства, і познайомився з його дочкою Мері. Уже будучи його нареченою, вона захворіла на сухоти. Хвороба розвивалася дуже швидко, але Рут залишився вірним Мері, хоча й усім було зрозуміло: він фактично бере до шлюбу небіж-

чищу. Церемонію провели в тому будинку, який спроектував Рут. Подруга наречених, поетка Гарріет Монро, разом з іншими гостями чекала, коли на сходах з'явиться молода. Єдиною дружкою була сестра Монро — Дора. «Довге чекання налякало нас, — згадує Гарріет, — але нарешті наречена з'явилася: її, схожу на білу примару, вів під руку сходами вниз батько. О, як повільно, немов вагаючись, тягла вона за собою довгий атласний шлейф, як спроквола йшла з широких сходів і через залу до вікна в еркері, оздобленого квітами й виноградною лозою. То було дивне й сумне видовище». Наречена Рута була така квола, що свою шлюбну клятву промовляла пошепки. «Її веселощі, — писала Гарріет Монро, — були наче коштовні оздобы на черепі...»

Минуло шість тижнів — і Мері Вокер-Рут померла. Через два роки Рут узяв за жінку Дору Монро — ту саму, яка була дружкою, — і, дуже ймовірно, розбив серце її сестрі-поетці. Практично немає сумнівів, що Гарріет теж була закохана в Рута. Вона мешкала поблизу й часто приходила в гості до подружжя в їхню оселю на Астор-плейс. 1896 року вона опублікувала таку біографію Рута, від якої ангел би зашарівся. Пізніше у власних мемуарах «Житті поета» вона писала про шлюб Рута і її сестри, що він був «настільки абсолютно щасливий, що мої власні мрії про щастя, зміцнені отаким прикладом, вимагали такого самого прекрасного сповнення й аж ніяк не меншого». Але подібного щастя на долю Гарріет не випало, і натомість вона присвятила життя поезії та врешті-решт заснувала журнал «Поезія», в якому допомогла Езрі Паунду торувати шлях до всенародної слави.

Справи в Рута з Бьорнемом ішли пречудово. На їхню фірму замовлення сипалися, мов із рога достатку — частково через те, що Рутіві вдалося розв'язати ту хитру задачу, котра мучила чиказьких забудовників від самого заснування міста. А його рішення допомогло місту стати

столицею хмарочосів, попри, здавалося б, геть непридатний для такого будівництва ландшафт.

У 1880-х роках Чикаго вибухоподібно розростався і ціни на землю зросли до незбагненого рівня, особливо в центральному районі, на «Колі» (який дістав цю назву через те, що там було розташовано коло трамвайних ліній). Ціни на землю зростали, тож її власники шукали способів, як найкраще використати вкладені в неї гроші. Їх вабила висота.

Найбільш серйозне обмеження накладала здатність людей підійматися сходами, особливо попоївши так, як заведено було в XIX столітті, але цю перешкоду усунула поява ліфтів і, що не менш важливо, винахід Ілайші Грейвз Отіс — механізм аварійної зупинки, котрий не давав ліфту впасти. Однак інші обмеження ніде не поділися: передусім кошмарний характер ґрунтів на території міста, який спонукав одного інженера висловитися, що закладення фундаментів у Чикаго — це випробування, яке «за підступністю, напевне, не має рівних у світі». Тверда порода залягає на глибині близько 38 метрів, і як з економічної, так і з безпекової точки зору ця глибина для робітників у XIX столітті залишалася недосяжною. Між породою і поверхнею землі залягала суміш глини й піску, настільки насичена водою, що інженери називали її терміном «гумбо»¹. Навіть під вагою невеликих споруд земля просідала, й архітектори вже заздалегідь залишали запас десять сантиметрів на усадку, сподіваючись, що запланований у проекті рівень землі через певний час зійдеться з дійсним.

На той час знали тільки два способи розв'язувати таку проблему з ґрунтами: будувати низеньке, щоб вона й не виникала, або робити кесони до основної породи. Друга техніка вимагала риття глибоких свердловин, зміцнення їхніх стінок, закачування в кожен повітря під таким тиском,

¹ Мулистий лужний ґрунт.

щоб не пускати всередину воду: цей процес спричиняв сумнозвісну кесонну хворобу, від якої подекуди гинули люди, тож застосовувався здебільшого будівельниками мостів, які не мали іншого вибору. Джон Огастес Рьоблінг прославився Бруклінським мостом, збудованим із застосуванням кесонів, але вперше до цієї техніки в США вдалося раніше, у 1869—1874 роках, коли Джеймс В. Ідз перекинув у Сент-Луїсі міст через Міссісіпі. Ідз виявив, що робітники починають страждати від кесонної хвороби на глибині 18 метрів, а в Чикаго треба було робити удвічі глибші кесони. Із тих 352 будівельників, які працювали в східному кесоні мосту, хвороби, пов'язані з тиском, забрали життя в 12 людей, двох зробили інвалідами, і ще 60 людей від таких станів постраждало — тобто рівень нещасних випадків становив 20 відсотків.

Але чиказькі землевласники бажали прибутків, а в центрі міста прибуток означав висоту. У 1881 році один масачусетський інвестор Пітер Чардон Брукс Третій, доручив фірмі «Бьорнем і Рут» збудувати найвищу конторську будівлю, якої ще в Чикаго не було. Назвати її він хотів «Монток». Раніше він дав їм перше центральне замовлення — семиповерховий Гренніс-блок. У цій будівлі, за словами Бьорнема, «почала виявлятися наша оригінальність... Це було диво. Усі ходили на нього подивитися, місто почало пишатися цим будинком». Товариші перенесли свої кабінети туди на найвищий поверх (по суті, дуже ризикований крок, але на той час про це ніхто не знав). Брукс хотів іще будівлю — на п'ятдесят відсотків вищу. «Якщо, — сказав замовник, — земля витримає».

Партнерів Брукс швидко розчарував, виявився перебірливим і скупим, до того ж йому був байдужий вигляд будівлі — аби виконувала свою функцію. Він давав розпорядження, які на багато років випередили відомому вказівку Луїса Саллівена, що форма повинна йти після функціо-

нальності. «Уся будівля повинна бути для справи, а не для краси, — писав Брукс. — Її краса виражатиметься в усебічній пристосованості для використання». Нічого з неї не повинно стирчати — ні фігур, ні фронтонів, жодних виступів, які можуть збирати пил. Хотів, щоб усі труби були на видноті. «Оце все приховування труб — це помилка, вони всюди мають бути відкриті, в разі потреби — якісно й красиво пофарбовані». Він навіть прискіпливим оком зазірав у санвузли будівлі. За проектом Рута, під раковинами мали бути невеликі шафки. Брукс був проти: така шафа — «зручне пристановище для пилу та й мишей також».

Найхитрішою деталлю «Монтоку» був фундамент. Спочатку Рут хотів вдатися до тієї техніки, якою чиказькі архітектори користувалися ще з 1873 року, надаючи стійкості звичайним будівлям. Робітники будували кам'яні піраміди на підвальній плиті. Широка основа кожної з тих пірамід розподіляла вагу та зменшувала усадку, а вузький верх підтримував колони, які несуть навантаження. Але для того, щоб утримати десять поверхів з каменю й цегли, такі піраміди мали бути просто-таки гігантські — у підвалі повинна розташовуватися ціла Гіза. Брукс був проти. Він хотів, щоб у підвалі було місце для котлів і генератора.

Розв'язання, коли Рут тільки-но додумався до нього, мабуть, здавалося занадто простим, щоб бути правдою. Він уявив собі це так: докопати до першого помірно міцного шару глини, який називається орштейн, і там закласти шар бетону завтовшки приблизно шістдесят сантиметрів. Поверх бетону робітники покладуть шар металевих рейок від одного краю основи до другого, а потім ще один шар таких рейок — під прямим кутом до попередніх. Аналогічно — наступні шари. Готову решітку потрібно буде залити портландцементом, і вийде широка міцна основа, яку Рут назвав плавучим фундаментом. Власне, він пропонував

зробити шар штучної породи, на якій потім закладатиметься підмурівок будівлі. Бруксові це сподобалося.

Коли «Монток» збудували, він був таким новим, таким високим, що не піддавався опису загальними термінами. Невідомо, хто придумав це слово, але воно виявилось влучним, і «Монток» став першим будинком, котрий називали хмарочосом. «Як Шартрський собор став взірцем готичного собору, — писав Томас Телмейдж, чиказький архітектор і критик, — так «Монток» став взірцем високої комерційної будівлі».

То був зоряний час архітектурних винаходів. Ліфти ставали швидшими й безпечнішими. Склярі налагодили виробництво найбільших за всю історію листів скла. Вільям Дженні з фірми «Лорінг і Дженні», де починав архітектурну кар'єру Бьорнем, спроектував першу будівлю, яка мала металевий каркас, котрий ніс на собі її вагу — таким чином, основне навантаження припадало не на зовнішні стіни, а на скелет із заліза й сталі. Бьорнем і Рут зрозуміли, що винахід Дженні звільняє будівельників від останнього фізичного обмеження — обмеження висоти. Вони вдавалися до нього, будуючи дедалі вищі споруди, міста в небесах, населені новою породою ділків, яких дехто прозивав мешканцями скель. То були такі люди, писав Лінкольн Стеффенс, «які не хотіли ніякого кабінету, крім такого, де повітря за вікном свіже і прохолодне, краєвид широкий і мальовничий і де тиша панує посеред справ».

Бьорнем із Рутот стали багатіями. Не такими, як Пуллен, не настільки, щоб їх відносили до перших людей, як Пітера Палмера й Філіпа Армора, і не тою мірою, щоб у міських газетах писали про нове вбрання їхніх дружин, але багатшими, ніж обидва очікували — так що Бьорнем щороку купував бочку гарної мадери й пускав її дозрівати, двічі провозячи навколо світу повільними вантажними суднами.

Із процвітанням фірми обидва партнери уповні виявили свою владу. Бьорнем сам по собі був талановитим художником і архітектором, але його найпотужнішим козирем було вміння завойовувати клієнта і втілювати в життя елегантні проекти Рута. Бьорнем був чоловік імпозантний, високий і сильний, із яскравими синіми очима — це все збирало навколо нього замовників і друзів подібно до того, як лінза збирає промені світла. «Деніл Хадсон Бьорнем — один із найкрасивіших чоловіків, яких я бачив, — писав Пол Старретт, котрий пізніше керуватиме будівництвом Імпайр-стейт-білдингу; він приєднався до Бьорнема з Рутом у 1888 році як універсальний помічник. — Неважко було зрозуміти, як він отримує замовлення. Уже сам його вигляд і манери являють собою половину перемоги. Навіть найбанальніші слова в його вустах звучать поважно й переконливо». Старретт згадує, як його зворушили слова Бьорнема, що їх той любив повторювати: «Не треба дрібних планів: у них немає тих чарів, які здатні сколихнути людське серце».

Бьорнем розумів, що Рут — головний мистецький мотор фірми. На думку Деніела, молодший товариш мав геніальний дар швидко й повністю уявляти майбутню будівлю. «Ніколи не бачив людини, яка могла б із ним порівнятись у цьому, — казав Бьорнем. — Він замовляє, його погляд стає відсутнім, спрямовується кудись удалину — і ось уже будівля перед ним, уся як є, до останнього каменя». Водночас він усвідомлював, що Рута мало цікавить діловий бік архітектури й будівництво зв'язків у «Чиказькому клубі» чи «Юніон-лізі»¹, які, врешті-решт, і приносять замовлення.

Рут щонеділі зранку грав на органі в Першій пресвітеріанській церкві. Писав критичні статті про оперу в «Chicago

¹ «Юніон-ліга» — група чоловічих клубів, яка виникла під час Громадянської війни в Америці й підтримувала національний уряд і республіканську партію.

Tribune». Багато читав із філософії, науки, мистецтва й релігії і в світських колах Чикаго уславився здатністю вести розмови на будь-яку тему, і то дуже розумно й дотепно. «То був неймовірний співрозмовник, — згадує його друг. — Здається, не було такої теми, над якою він не замислювався і з якої не був глибоко начитаний». Відрізнявся Рут і пустотливим почуттям гумору. Якось у неділю він грав на органі особливо поважно й похмуро. Парафіяни далеко не одразу помітили, що мелодія, котру виконує органіст, — це пісенька «Киш, мушко!» Одна жінка так описувала Бьорнема з Рутом: «Мені вони завжди уявлялися як таке собі велике потужне дерево, навколо якого скаче блискавка».

Кожен із цих двох цінував і поважав уміння товариша. Гармонія, котра була результатом цього, відображувалася і в роботі їхньої фірми, яка, за словами одного історика, працювала з механічною точністю бійні, — з огляду на зв'язок Бьорнема із Шерманом, цілком доречно зіставлення. Але також Бьорнем створив таку офісну культуру, подібна до якої набуде поширення тільки в наступному столітті. Він зробив при своїй конторі гімнастичний зал. В обідню перерву його працівники грали в гандбол. Бьорнем давав уроки фехтування. Рут влаштовував концерти-експромти на винайнятому піаніно. «У конторі панувала ділова суєта, — згадує Старретт, — проте дух цього місця був дивовижно вільний, легкий і людяний порівняно з усіма тими конторами, де мені випадало працювати».

Бьорнем розумів, що вони з Рутом удвох досягли такого успіху, якого ніколи б не побачили поодиноці. Узгоджена праця дозволяла їм братися за дедалі сміливіші й зухваліші проекти в той час, коли багато з того, що робилося в їхній царині, було зовсім новим і шалене зростання висоти й ваги будівель збільшувало ризик фатальної помилки. Гарріет Монро писала: «Робота кожного з цих двох ставала дедалі важливішою для другого».

Зростала фірма, і місто теж. Чикаго більшало, вищало, багатшало; але водночас ставало бруднішим, темнішим і небезпечнішим. Міязми диму, насиченого сажею, чорнили вулиці, а інколи знижували видимість до одного кварталу, особливо в зимову пору, коли горіли всі вугільні печі. Нескінченний потік потягів, трамваїв, екіпажів — дво- і чотириколісні, усілякі ландо, фаетони, катафалки, всі їхні колеса, обкуті залізом, як молотки, торохкотіли по вулицях, — і той гуркіт не вщухав до півночі, тож улітку спати з відчиненим вікном було неможливо. У бідних районах купи сміття лежали в провулках чи перевалювалися через край величезних баків, де бенкетували щури й сині мухи. Мільярди мух. Дохлих собак, котів і коней лишали там, де вони впали. У січні вони замерзали в прикрих позах, у серпні — роздувалися й гнили. Багато таких трупів урешті викидали в річку Чикаго, головну комерційну артерію міста. Під час злив вона брудним віялом вливалася у води озера Мічиган, до веж, які позначали труби водоприймача питної води для міста. У дощі всі ті вулиці, які не мали покриття зі щебеню, спливали смердючою грязюкою — сумішшю кінського калу, мокрої землі й сміття, що збиралася між гранітних будівель, неначе гній у рані. Чикаго вражав і жахав приїжджих. Французький редактор Октав Юзанн назвав його «гордієве місто — таке величезне, настільки диявольське». Пауль Ліндау, німецький письменник і видавець, сказав про Чикаго: «Гігантський кінематограф справжнього жахіття, але дивовижно діловий».

Бьорнем любив Чикаго за ті можливості, що воно йому дало, але до самого міста ставився з дедалі більшим острахом. У 1886 році в них із Маргарет уже було п'ятеро дітей: дві дочки та троє синів; найменший із дітей — Деніел — народився у лютому того року. І в 1886 році Бьорнем купив старий фермерський будиночок біля озера в тихому сільці Іванстон, яке дехто прозивав приміськими Афінами.